

III. Шекспірівський дискурс

DOI: 10.32782/2225-479X-2024-39-40-8

УДК: 821.111Шек/904:72

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6871-8671>

Соболь Оксана
(Запоріжжя)

Лондонський Тауер у творчості Вільяма Шекспіра

У статті крізь призму теорії «тексту міста» досліджується образ Лондонського Тауера як знакової урбаністичної локації в англійській ренесансній літературі та визначається його роль у формуванні культурного коду міського простору Лондона у творчості Вільяма Шекспіра, де ця фортеця постає як важливий семіотичний символ міста та простір, що поєднує протилежні функції й конотації. Тауер у творах Шекспіра, зокрема у п'єсах «Генріх VI», «Життя та смерть короля Річарда III», «Річард II» та «Генріх VIII», є не лише історичним фоном, а й глибоко символічним простором, що допомагає створювати негативні або позитивні конотації та стає одним із центральних складників лондонського тексту.

Ключові слова: Тауер, Лондон, В. Шекспір, Ренесанс, хроніки, текст міста, лондонський текст, топос, урбаністична локація, семіотичний символ, ренесансна топографічна література.

Здавна місто відігравало важливу роль у розвитку суспільства. Місто є унікальним соціокультурним середовищем, що має соціальні структури, які створюють матеріальні та духовні умови для співіснування, розвитку та виробничої діяльності людей. Міське середовище включає не лише фізичний ландшафт, а і його мешканців, механізми та способи їхньої взаємодії, виробничі процеси, якість життя, особливу структуру суспільства й унікальний культурний шар, який сформувався саме в цьому топосі. Ефективним інструментом дослідження феноменів, що пов'язані з містом, є так звана теорія тексту міста.

III. Шекспірівський дискурс

Згідно з цією теорією, яку обґрунтував відомий семіотик В. Топоров, важливу роль у структуруванні тексту міста відіграють знакові локації. Саме вони разом із специфікою планування міста та характером його забудови формують субстрат матеріально-культурної сфери, який лежить в основі формування тексту міста.¹ Ці локації – чи то архітектурні пам'ятки, чи історичні будівлі, чи важливі громадські місця – виступають потужними символами та відбивають культурну, історичну і соціальну ідентичність урбаністичного простору.

У кожного міста є своя візитна картка – пам'ятка, за якою можна впізнавати місцевість, навіть жодного разу не побувавши там. Знаменита лондонська фортеця Тауер – візитівка не лише самої столиці, а й усієї країни. Тож цілком природно, що ця локація, яка має багатовікову історію, посідає важливе місце в літературних творах, де йдеться про визначні історичні події та долі видатних особистостей. Тауер, який був і королівською резиденцією, і арсеналом, і в'язницею, зрештою став символом влади, таємниць та інтриг, що знайшло відбиток в літературі.

Мета цієї наукової розвідки – проаналізувати образ Тауера у творах В. Шекспіра та з'ясувати ті його конотації, що є значимими для структурування лондонського тексту англійської ренесансної літератури.

Реалізація цієї мети передбачає використання міждисциплінарного підходу, який поєднує апеляцію до історичних відомостей та елементи герменевтичного і семіотичного аналізу.

Перш за все, Тауер був відомий як фортеця. Будівництво грізної лондонської вежі відбувалося протягом кількох десятиліть (ймовірно з 1066 до 1100 рр.). Засновником фортеці вважається нормандський герцог Вільгельм I – один із найвідоміших політичних діячів того часу. Завоювавши Англію, він ухвалив рішення про будівництво потужних оборонних споруд. Замість дерев'яних фортів, якими послуговувалися мешканці Туманного Альбіону з часів англо-саксонського розселення, були зведені кам'яні споруди, і однією з найбільш монументальних з-поміж них виявився Лондонський Тауер, який використовувався як для оборони від ворожих наступів, так і для захисту від бунтівників.

¹ Топоров В. М. Петербургский текст русской литературы: изб. труды. СПб., 2003. С. 29–30.

Замок є прямокутною будовою розмірами 32х36 м, висота центральної вежі сягає 30 м. По смерті Вільгельма I Тауер неодноразово розширювався та модернізувався. Найбільше до цього доклали зусиль такі англійські королі, як Річард Левине Серце (1157–1199), Генріх III (1207–1272) та Едвард I (1239–1307). В результаті були добудовані кріпосні вали та оборонні периметри, облаштовані бійниці, бастіони та вежі, а також з'явився повноцінний глибокий рів. Щоб забезпечити фортецю всім необхідним, на її території збудували водяні млини.

З 1191 по 1267 р. Тауер успішно витримав кілька облог. Згодом, у XV столітті, під час військового конфлікту між англійськими династіями, що ввійшов в історію під назвою Війна Білої та Червоної троянд, замку знову довелося зіграти роль оборонного укріплення. Надалі фортеця втратила своє воєнне значення, її функціональне призначення дещо змінилося, на перший план вийшла інша іпостась, пов'язана з внутрішньо-політичними потребами корони.

Лондонський Тауер також традиційно був однією з найвідоміших середньовічних англійських в'язниць. Вважається, що перший в'язень утримувався там ще у 1191 році. Спочатку до ув'язнення потрапляли люди з високим соціальним статусом, головним чином, із аристократичних та багатих родин. У далеко не комфортних казематах Тауера свого часу сиділи шотландський та французький королі, а також сотні англійських аристократів. Терміни ув'язнення могли становити від кількох місяців до кількох десятиліть.

Однак, замок використовувався не лише як місце ув'язнення вельмож, а і як місце страти у випадках, коли королівський суд засуджував їх на смерть. Щоправда, у більшості випадків в'язнів страчували не в катівнях фортеці, а на найближчому пагорбі. Засуджених виводили на публічне місце, щоб криваве видовище могло побачити якнайбільше людей. З метою залякування відрубану голову одягали на палю. Обезговлене тіло привозили назад у Тауер та ховали в одній із каплиць. На території замку було страчено щонайменше сім осіб, серед яких три англійські королеви. Закриті страти проводилася для того, щоб уникнути публічної ганьби. Обезговлення здійснювалося поблизу невеликої церкви на території фортеці.

За часів Ренесансу Тауер неодноразово ставав однією із ключових локацій у літературному доробку тогочасних авторів.

III. Шекспірівський дискурс

Перш за все, до його зображення зверталися англійські ренесансні топографи, такі як Д. Норден,² та історики, зокрема, В. Кемден,³ Д. Спід⁴ та інші. Втім, по-справжньому монументальною є праця «Огляд Лондона» («*Survey of London*», 1603) англійського хроніста Д. Стоу,⁵ який здійснив ґрунтовні топологічні, етимологічні й історичні дослідження Лондона та опрацював і узагальнив їх результати.

Звертаючись до опису Тауера у розділі «Про вежі та замки» («*Of Towers and Castels*»), Д. Стоу підкреслює визначальний характер та знаковість Тауера для Лондона: «*Місто Лондон <...> має на Сході дуже велику та міцну Палатинську вежу, чії бапти і стіни здіймаються з глибокого фундаменту, а розчин, з використанням якого її побудовано, загартований кров'ю звірів. У західній частині знаходяться два найпотужніших замки <...> звідки починається огляд найвідомішого Лондонського Тауера*».⁶

Далі Д. Стоу вдається до переліку та опису всіх подій, які відбувалися у Тауері: від коронацій до страт, починаючи з 1196 і по 1587 роки. За цей час, відповідно до записів Д. Стоу, Тауер використовувався для найрізноманітніших цілей та викликав як позитивні, так і негативні асоціації. Згадуючи позитивні події, хроніст, зокрема, наводить такі приклади: з 1196 до 1206 Тауер був місцем засідання суду; з 1344 року в ньому було створено монетний двір, де зберігали та карбували золоті й срібні монети, а згодом – і всі інші види монет; у 1381 Тауер став фортецею, що захистила Лондон від повстанців тощо. До негативних подій Д. Стоу відносить переважно ув'язнення та страти, зокрема, короля Річарда II, королеви Анни Бoleйн, леді Кетрін Говард (дружини короля Генріха VII), Саймона Садбері, архієпископа Кентерберійського, лорда-канцлера Роберта Гейлза, скарбника Англії Вільяма Еплтона Фрієра, а також вбивства короля Генріха VI, Георга графа Кларенса та малолітнього короля Едварда V і його брата.⁷ Таке розмаїття подій і асоціацій

² Norden J. *Speculum Britanniae*. London, 1593.

URL: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo2/A08306.0001.001?rgn=main;view=toc>.

³ Camden W. *Camden's Britannia newly translated into English*. London, 1695.

URL: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo2/B18452.0001.001?view=toc>.

⁴ Speed J. *An epitome of Mr. John Speed's theatre of the empire of Great Britain*. London, 1676. URL: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/a61047.0001.001/1:5?rgn=div1;view=toc>.

⁵ Stow J. *A Survey of London*. Oxford, 1603. URL: <https://www.british-history.ac.uk/no-series/survey-of-london-stow/1603>.

⁶ Ibid. Тут і далі переклад мій – О. С.

⁷ Ibid.

закладає неоднозначність у розуміння та розкодування символічного шару значень, що пов'язані з Тауером.

Наприкінці свого опису Д. Стоу підсумовує, що попри всі негативні події, які трапилися у Тауері, у нього було й багато позитивних функцій, першою з яких він називає захист Лондона від нападників: *«Ось так багато подій там сталося: а тепер підведемо підсумок. Ця вежа є Цитаделлю для захисту й управління містом: королівське місце для зборів і укладення угод. В'язниця для найнебезпечніших злочинців: єдине місце карбування монет для всієї Англії в ці часи: склад зброї для військових частин: скарбниця прикрас і дорогоцінних каменів корони, а також місце зберігання більшості архівів Королівського суду у Вестмінстері»*.⁸

Тауер неодноразово згадується і у художніх творах англійських ренесансних авторів, зокрема, у творах В. Шекспіра. Для нього, як і для всього англійського народу, Тауер насамперед асоціюється із спогадами про злочини правителів країни. Згідно з тюдорівським міфом, що закріпився у свідомості ренесансних англійців завдяки хронікам Полідора Вергілія, Рафаеля Голіншеда і Томаса Мора, саме тут за наказом Річарда III було вбито його брата Георга Кларенса і племінників – юних принців, які мали більше прав на престол, ніж Річард Глостер. Достеменно відомо, що у Тауері перебували в очікуванні страти такі відомі публічні особи, як Томас Мор, королева Анні Болейн (друга дружина Генріха VIII і матір королеви Єлизавети I), Волтер Релі (мореплавець, філософ, письменник).

Окрім того, Тауер зіграв важливу роль і у житті самого В. Шекспіра. Там протягом 1601–1603 років відбував покарання його покровитель – третій граф Саутгемптон, Генрі Ріслі, якого було ув'язнено за участь у заколоті графа Ессекса.⁹ Саме він був адресатом шекспірівських поем «Венера і Адоніс» (1593) та «Лукреція» (1594), а також, згідно з дослідницькою гіпотезою прихильників «автобіографічного» підходу, адресатом шекспірівського Сонетарію та прототипом Білявого Юнака, до якого звернені перші 126 сонетів. Вважається, що саме з ув'язненням графа Саутгемптона та його звільненням у квітні 1603 року із Тауера пов'язаний переломний період у творчості

⁸ Ibid.

⁹ Akrigg G. P. V. Shakespeare and the Earl of Southampton. London, 1968. P. 130–131.

III. Шекспірівський дискурс

В. Шекспіра.¹⁰ Зважаючи на це, можна зробити висновок, що граф Саутгемптон був достатньо значущою людиною у житті Барда, і це не могло не вплинути на формування образу Тауера у його художній спадщині.

Як місце дії Тауер у Шекспіра фігурує у «Генріху VI» (1590–1591) та «Річарді III» (1592). Окрім того, він згадується в історичних хроніках «Річард II» (1595) та «Генріх VIII» (1612).

У хроніці «Генріх VI» (у трьох частинах) В. Шекспір створює двоякий образ Тауера: він постає одночасно і як фортеця, і як тюрма. У першій та другій частинах неодноразово згадується, що у Тауері зберігається зброя та припаси, що необхідні англійській армії для ведення війни та оборони від заколотників:

Глостер:

*До Тауера я мерщій поїду,
Огляну артилерію, запаси.
Тоді малого принца короную.*¹¹

Під час сварки герцога Глостерського з єпископом Вінчестерським Тауер також згадується як фортеця, захопивши яку можна оволодіти британською короною, тобто Тауер показано як місце зосередження військової сили та могутності:

Глостер:

*Цей Бофорт вже ні бога не шанує,
Ні короля! Він Тауер загарбав!*

Єпископ:

*Оцей ось Глостер – ворог громадянству.
Він сіє чвару, зневажає мир,
Податками гаман свій напихає,
А віру в порох затоптати хоче.
Бо ж він протектор королівства, бачте!
Надумав зброю з Тауера взяти,
Аби собі корону захопити.*¹²

Таким чином, Тауер набуває певних символічних конотацій, постаючи осередком потужної військової сили, опорою влади.

У другій частині цієї хроніки Тауер також зображений не лише як місце зберігання припасів, а і як фортеця, яка має певне

¹⁰ Ibid. Р. 134.

¹¹ Шекспір В. Генріх VI. Частина 1 / пер. І. Драч. Шекспір В. Твори в шести томах. Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. С. 51.

¹² Там само. С. 58.

стратегічне значення під час ведення війни, в ній розміщуються військові резерви та вона виступає форпостом військової оборони, оскільки її неодноразово намагаються захопити:

Скеле:

Ну що? Убили Кедра?

1-й городянин:

Ні, мілорде; напевне, його й не вб'ють. Вони вже захопили міст і розправляються з усіма, хто чинить опір. Лорд-мер благає вашу честь прислати йому підкріплення з Тауера, щоб захистити місто від бунтівників.

Скеле:

Загін лиш невеликий дати можу,

Адже й мене тривожать бунтарі:

Вже пробували Тауер узяти.

Ідіть до Смітфілда й людей зберіть;

Туди пришло я Метью Гофа. Бийтесь

*За короля, країну і життя!*¹³

Однак, із розгортанням подій конотація образу Тауера змінюється, тож у третій частині цієї хроніки він постає уже як місце незаконного ув'язнення та вбивства. Саме тут тримають зрадженого прибічниками короля Генріха VI, і саме сюди прямує Річард Глостер (майбутній Річард III), щоб вбити його:

Едвард:

Де Річард?

Кларенс:

До Тауера в Лондон поспішив —

*Вечерю там криваву учинити.*¹⁴

Побачивши Річарда в Тауері, король Генріх розуміє, що саме тут відбудеться його вбивство, та передрікає, що пережиті ним під час ув'язнення страхи й провидіння, будуть виправдані:

Щоб за твоє зухвальство перше вбили

Тебе — то сина ти б мого не вбив.

Я провіщаю: тисячі людей,

Що й крихти страху оцього не мають,

Дідів багато і невітшних вдів,

Сиріт з очима, сповненими сліз,

Батьків, що залишились без дітей,

¹³ Шекспір В. Генріх VI. Частина 2 / пер. В. Гуменюк. *Шекспір В. Твори в шести томах.* Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. С. 201.

¹⁴ Шекспір В. Генріх VI. Частина 3 / пер. В. Гуменюк. *Шекспір В. Твори в шести томах.* Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. С. 309.

III. Шекспірівський дискурс

*Дітей, що рано втратили батьків,
Той час, коли родивсь ти, прокленуть.*¹⁵

У цій сцені В. Шекспір вдається до підсилення негативного емоційного забарвлення Тауера шляхом залучення провіденційних мотивів та вкладає у промову короля Генріха апеляцію до страшних прикмет, які свого часу були необачно проігноровані:

*Як ти родився, квилла сова,
Стогнав зловісно пугач, вили пси,
Троцив дерева лютий буревій,
На комин чорний ворон прилетів,
Сорок безладний скрекіт не вгавав.
Більш, як належить, настраждалась мати,
Але не сподівалась привести
Такий розлізлий та бридкий клубок,
На плід ставного дерева не схожий.
З зубами народився ти – прикмета,
Що ти кусатися прийшов у світ.
Якщо лиш правда, що почув я це,
Родився ти ...*¹⁶

Сцена жорстокого вбивства також відбувається у стінах Тауера і, помираючи, король Генріх наголошує, що Річардом буде полито ще багато крові, зокрема, і у Тауері:

Глостер:

*Наслухавсь я. Навік, віщує, змовкни.
(Заколює його)
Між іншим, це мені судилось теж.*

Генріх:

*Атож – і потім ще багато вбивств.
О господи, прости – його й мене.*¹⁷

Найбільш повним та яскравим є образ Тауера, який В. Шекспір створює у історичній хроніці «Життя і смерть короля Річарда III». Саме у цьому творі драматург актуалізує найбільш жорстокі та страшні конотації, уже у першому акті п'єси описуючи сцену вбивства герцога Кларенса, якого Річард сам ув'язнив, навіявши королю загрозу від Кларенса, а потім ще й підіслав до нього вбивць:

Кларенс:

¹⁵ Там само. С. 310.

¹⁶ Там само. С. 310.

¹⁷ Там само. С. 310–311.

*Як темно, як жахливо ти говориш,
Грозиш очима. І чому ти зблід?
Хто вас послав? Чого сюди прийшли ви?*

Обидва вбивці:

Щоб... щоб... щоб...

Кларенс:

Щоб мене убить?

Обидва вбивці:

Так, так.

Кларенс:

*Сказати це вам ледве стало духу,
Чи ж вистачить вам духу це зробити?
Чим, любі друзі, вас образив я?*

1-й убивця:

Не нас образили ви,— короля.

Кларенс:

Я швидко знову помирюся з ним.

2-й убивця:

Ні, лорде, ні. Готуйтеся до смерті.¹⁸

Тут також актуалізується відомий релігійний символічний аспект: після злочину один із вбивць нарікає, що йому хотілося б вимити руки, як це колись зробив Пілат. Таким чином драматург вчергове підкреслює, що герцог Кларенс був невинний, та прирівнює його вбивство до страти Ісуса, підсилюючи негативне емоційне забарвлення як самої цієї сцени, так і локації загалом:

1-й убивця:

(убиваючи Кларенса)

*От так, от так! А як цього не досить,
В мальвазії вас зараз утоплю.
(Виходить з трупом)*

2-й убивця:

Яке криваве, одчайдушне діло!

Я, як Пілат, омити хотів би руки

Від оцього проклятого убивства».¹⁹

До Тауера з оманливо добрими намірами відсилає Річард і двох дітей короля Едуарда, своїх племінників, які, передчуваючи лихо, виказують своє занепокоєння та страх перед тимчасовим

¹⁸ Шекспір В. Життя і смерть короля Річарда III / пер. Б. Тен. Шекспір В. Твори в шести томах. Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. С. 100–101.

¹⁹ Там само. С. 106.

III. Шекспірівський дискурс

місцем їх перебування. Принц Едуард Валлійський говорить, що не любить Тауер та не хоче там перебувати:

Глостер:

Де ви самі захочете, мій любий!

Та радив би високості я вашій

У Тауер – днів зо два відпочити.

Тим часом до вподоби вам оселю

Знайшли б вигідну й для здоров'я кращу.

Принц:

*Я Тауера зовсім не люблю».*²⁰

Натомість Принц Річард відкрито виказує страх перед Тауером, говорить, що не зможе заснути, оскільки там було вбито його дядька герцога Кларенса:

Глостер:

(до принца Уельського)

Чи зболить ваша милість далі йти?

А я і брат мій добрий Бекінгем

Матусю вашу підемо просити,

Щоб в Тауер прийшла вітати вас.

Герцог: *Як? Підете ви в Тауер, владарю?*

Принц: *Вважає це потрібним лорд-протектор.*

Герцог: *Я в Тауері не засну спокійно.*

Глостер: *Чого ж боятись вам?*

Герцог: *Страшної дядька Кларенса примари.*

*Він вбитий там, – казала нам бабуня.*²¹

Принц Едвард розуміє, що боятися варто не мертвих, а живих, однак зрештою діти погоджуються піти до Тауера, передчуваючи лихо, яке нерозривно пов'язане з цим місцем:

Принц:

Дядьків я мертвих не боюсь.

Глостер:

Але й живих так само, сподіваюсь?

Принц:

Покиль живі вони – чого ж боятись!

(До герцога Йоркського)

Ходім, мілорде.

З думкою про них

*І з тягарем на серці йду я в Тауер.*²²

²⁰ Там само. С. 134–135.

²¹ Там само. С. 140.

Саме до Тауера надсилає Річард III людину, що погодилася виконати його злочинний наказ, таким чином справджуючи лихі передчуття племінників:

Річард:

Ти друга зважишся мого убити?

Тіррел:

Готов, та краще – двох би ворогів.

Річард:

То й добре. Є два люті вороги;

Нема від них ні сну, ні супокою.

То ж, Тірреле, візьмися ти за них –

*За тих байстрят, що в Тауері нині.*²³

Тауер стає місцем страшного злочину – дітовбивства та водночас і могилою для маленьких принців:

Річард:

А, любий Тіррел! Ощасливиши вістю?

Тіррел:

Якщо дорученого виконання

Вас щасливить, то щасливі будьте,-

Я все зробив.

Річард:

Ти бачив їхні трупи?

Тіррел:

Так, бачив.

Річард:

І зарив їх, славний Тіррел?

Тіррел:

Священик Тауера поховав їх,

А де, сказати правду, я не знаю.

Річард:

Приходь же, Тірреле, деś по вечері,

*Про їхню смерть докладніше розкажеш.*²⁴

Важливим є той факт, що в історичній хроніці «Життя і смерть короля Річарда III» Шекспір до певної міри одухотворяє Тауер та описує сцену, у якій королева Єлизавета благає його, наче людину, пожаліти своїх дітей: якщо у людей, що засудили

²² Там само.

²³ Там само. С. 186.

²⁴ Там само. С. 191–192.

III. Шекспірівський дискурс

їх на смерть, немає жалю, то хай хоч старе каміння зжалиться над принцями:

Єлизавета:

*Заждіть, ще раз на Тауер погляньмо.
Каміння давнє, пожалій маляток,
Що задрість у твоїх сховала мурах!
Тверда колиско для діток маленьких,
Товаришу хмурний, сувора нянько,-
Май ласку до діток моїх безвинних!
Безумний біль від стін несуч камінних!*²⁵

Зауважимо, що персоніфікація та антропоморфізація відігравали суттєву роль при структуруванні лондонського тексту доби Ренесансу. Одним із найбільш поширених тогочасних засобів було надання місту людських рис з метою зробити його більш наближеним до реципієнта. Здебільшого ренесансні автори, слідуючи традиції, представляли Лондон як уособлення жіночого начала. Така «гендерна парадигма»²⁶ домінувала в багатьох текстах часів Тюдорів і Стюартів та нерідко мала під собою ідеологічні імплікації і пояснювалася «тенденцією узгодити факти міської культури із законами природи».²⁷ Новаторським у творчому підході В. Шекспіра є те, що він звертається не до персоніфікації міста в цілому, а вдається до антропоморфізації окремої локації – Тауера, у такий спосіб збагачуючи та насичуючи лондонський текст додатковими сенсами.

У п'єсі «Генріх VIII» Тауер постає місцем ув'язнення, де герцог Бекінгемський, граф Герфордський, граф Стеффордський і граф Нортемптонський, яких король підозрює у державній зраді, очікують на вирок. При цьому герцог Бекінгемський таке ув'язнення сприймає як прямий шлях до загибелі, він не бачить сенсу виправдовуватися чи доводити свою невинність та покладається лише на волю Бога:

Бекінгем: *От я й в сильці!*

І пропаду, як щур під ковпаком...

Брандон: *Шкода мені, що мушу бути свідком
Того, як вам свободу відбирають...*

²⁵ Там само. С. 181–182.

²⁶ Manley L. Literature and Culture in Early Modern London. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 154.

²⁷ Ibid.

*Така найвища воля короля —
Вас відвести у Тауер.*

Бекінгем: *Дарма*

Твердити про невинність: все одно

Що найчистіше, брудом обілляють.

*Хай буде воля господа в усьому!*²⁸

Його підтримує і лорд Абергені, наголошуючи, що єдиним виходом є підкорення волі короля та надія на Бога:

Ну, друже Абергені, прощавай!

Брандон: *Ні, з вами він іде.*

(До Абергені)

Король звелів

Вас відвести у Тауер, а там

Дізнається, що з вами буде далі.

Абергені: *Услід за герцогом, я віддаюся*

*На волю бога й милість короля.*²⁹

Таке ставлення персонажів до ув'язнення в Тауері можна трактувати як намір автора нагадати про королівське свавілля та злочини, які там відбувалися, а також підкреслити негативні конотації, пов'язані із цією локацією.

Окремо варто зазначити, що у п'єсі «Генріх VIII» Тауер також виступає тим місцем, де члени королівської родини та вельможні особи втрачають свій особливий статус: лише після потрапляння туди на них може накладатися певна відповідальність. Так, приміром, висуваючи звинувачення архієпископу Кентерберійському Кранмеру, єпископ Вінчестерський Гардинер наголошує, що Кранмер має бути відправлений до Тауера, оскільки через свій статус члена королівської ради не може бути засудженим. У Тауері ж він матиме статус пересічного громадянина та буде підкорюватися загальним законам:

Кранмер:

... Я

Прохав би ваші світлості усіх

Позивачів моїх — хто б то не був —

Звести отут лице в лице зі мною:

Нехай оскаржують відкрито.

²⁸ Шекспір В. Генріх VIII / пер. М. Габлевич. *Шекспір В. Твори в шести томах.* Київ : Дніпро, 1986. Т.6. С. 448.

²⁹ Там само. С. С. 448.

III. Шекспірівський дискурс

Сеффолк:

Ні,

Це неможливо, лорде мій, – ви радник,

І, як такого, вас ніхто не сміє

Оскаржити.

Гардінер:

Оскільки є у нас

І більш важливі справи, то з цією

Покінчимо. Коротше: їх величність

Звелів, а ми погодились, щоб вас

Для кращого ведіння судочинства

До Тауера звідси відвести.

Де ви, вже як звичайний чоловік,

Побачите, що не один посміє

Відверто вас оскаржити, – боюсь,

*їх більше, ніж могли б ви припускати.*³⁰

Подібну тезу виголошує й сам король Генріх VIII, відсилаючи Кранмера до Тауера. На думку короля, проти архієпископа Кентерберійського й брата короля ніхто не наважиться свідчити, а проти пересічного громадянина, ув'язненого у Тауері, свідків знайдеться більше:

Генріх:

... треба вам

Озброїтьсь терпінням і спокійно

Переселитись в Тауер: ви – брат наш,

Ми змушені зробити так, інакше

*Ніхто не піде свідком проти вас.*³¹

Цікаво, що Генріх VIII при цьому не надає Тауеру негативного емоційного забарвлення: він називає його новим тимчасовим «домом» для свого брата, задіюючи позитивні асоціації із відчуттям захищеності та зручним простором, і вбачає необхідність переміщення Кранмера до Тауера насамперед заради того, щоб провести справедливий суд. Отже зі слів короля, Тауер постає місцем, де всі люди рівні перед законом, та символом справедливого судочинства. Натомість, сам архієпископ Кентерберійський перебування у Тауері вважає серйозним випробуванням для свого духу та способом очищення, а Тауер бачиться йому як певне Чистилище на землі:

³⁰ Там само. С. 527.

³¹ Там само. С. 521.

Кранмер:

(падає на коліна)

Уклінно вдячний панові моєму

І тішуся нагоді перейти

Крізь добре сито, що зерно в мені

Відділить від половини: я-бо знаю –

Нікого так наклепники не гудять,

Як, безталанного, мене.³²

Отже, у цій п'єсі В. Шекспір залучає релігійні імплікації та вдається до сакралізації простору Тауера заради посилення драматичної напруги і надання додаткового значення зображуваним подіям. При цьому Тауер постає як місце не тільки фізичного, але й духовного випробування. Крім того, за допомогою сакралізації увага акцентується на темах правосуддя і покаяння, а сама локація наповнюється новим змістом, перетворюючись на потужний символічний елемент лондонського тексту.

Попри те, що В. Шекспір переважно зображав Тауер як місце, де панує жорстокість і смерть, можна прослідкувати і намагання автора зберегти історичне підґрунтя. Так, приміром, в історичній хроніці «Річард II» Тауер не має різко негативних конотацій, оскільки, згідно з історичними відомостями, на початку правління короля Річарда II він був ще фортецею, а не в'язницею, тобто переховування в ньому було цілком безпечним. Зважаючи на це, зрозумілою стає як поведінка герцога Болінгброка, який не називає перебування Річарда II у Тауері ув'язненням, так і поведінка самого короля, який не боїться цього місця та не думає, що воно принесе йому смерть:

Річард:

Є прохання, –

І я піду, не буду турбувати, –

Чи буде відповідь?

Болінгброк:

Кузене славний!

Річард:

«Кузене славний?» Більший став, ніж був!

Був королем я – лестили мені

Мої підданці; підданим я став,

Король мені тепер покірно лестить.

³² Там само.

III. Шекспірівський дискурс

Великий став – мені просить не треба.

Болінгброк:

А все ж просить.

Річард:

І ви дасте?

Болінгброк:

Аякже.

Річард:

Тоді дозвольте, я піду.

Болінгброк:

Куди?

Річард:

Куди накажете – геть з ваших віч.

Болінгброк:

До Тауеру проведіть його.

Річард:

Проводить в будь-яку ви ладні пору.

*Король вниз пада – ви рветесь вгору.*³³

Втім, попри те, що Тауер в ті часи ще не став місцем страшних злочинів і страт, драматург акцентує увагу на похмурому й непривабливому вигляді фортеці:

Король цим шляхом пройде аж туди,

Де Юлій Цезар звів на лихо вежу,

За ці ось грізні мури запроторив

*Мойого мужа гордий Болінгброк.*³⁴

Він знову вдається до часткової антропоморфізації, присвоюючи Тауеру фізичні особливості, які традиційно властиві людському тілу. Це дозволяє актуалізувати смисловий прошарок лондонського тексту, пов'язаний із персоніфікацією міста та сприйняттям локусу як живої істоти, що за аналогією із людиною має власне «тіло».

Отже, художній образ Тауера, який фігурує в історичних хроніках В. Шекспіра, виростає із загальної культурно-історичної спадщини та особистого досвіду автора. Оскільки для ренесансного драматурга і його сучасників Тауер був перш за все в'язницею та місцем страт, то відповідними є і конотації художнього образу у згаданих п'єсах. Тауер в них здебільшого

³³ Шекспір В. Річард II / пер. В. Струтинського. *Шекспір В. Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1985. Т. 3. С. 143.

³⁴ Там само. С. 144.

постає як похмуре, негативно марковане місце, пов'язане насамперед із злочинними намірами, вбивствами та королівським свавіллям, що супроводжувалося ув'язненням політичних опонентів. Найбільш негативну конотацію Тауер має в історичній хроніці «Річард III» та у третій частині хроніки «Генріх VI». В історичних хроніках «Річард II» та «Генріх VIII», а також у першій і другій частинах «Генріха VI» негативна конотація (ув'язнення, страждання, смерть) поєднується із нейтральною (захищеність, очищення душі від гріхів тощо).

Різнопланова й багатовимірна візія Тауера у творчому доробку В. Шекспіра істотно впливає на структурування лондонського тексту. Завдяки внеску драматурга актуалізуються уже існуючі та утворюються нові смислові аспекти, які поглиблюють розуміння культурного й історичного значення Тауера для міста. В. Шекспір не тільки використовує Тауер як тло для своїх п'єс, але й перетворює його на динамічний простір, де переплітаються політичні інтриги, особисті трагедії та глибинні загальнолюдські проблеми. Його твори сприяють тому, що Тауер починає сприйматися не просто як історична будівля, а як метафора різних аспектів людського життя та суспільних відносин. Це сприяє формуванню складного і багатого лондонського тексту, де кожен елемент має багатозарове значення.

Отже, творчість В. Шекспіра відіграє ключову роль у створенні й розвитку літературного образу Лондона, збагачуючи його новими інтерпретаціями та розширюючи культурне значення міста у свідомості нації. Шекспірівське багатовимірне бачення Тауера сприяє тому, що він перетворюється на символічний об'єкт і стає одним із центральних елементів лондонського тексту, який відображає не лише історичні події, а й вічні теми людського буття.

Список літератури:

- Топоров В. М. Петербургский текст русской литературы : изб. труды. СПб : Искусство—СПб, 2003. 616с.
- Шекспір В. Генріх VI. Частина 1 / пер. І. Драч. *Шекспір В. Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. С. 44–128.
- Шекспір В. Генріх VI. Частина 2 / пер. В. Гуменюк. *Шекспір В. Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. С. 129–222.
- Шекспір В. Генріх VI. Частина 3 / пер. В. Гуменюк. *Шекспір В. Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. С. 223–313.

III. Шекспірівський дискурс

- Шекспір В. Генріх VIII / пер. М. Габлевич. *Шекспір В. Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1986. Т. 6. С. 438–538.
- Шекспір В. Життя і смерть короля Річарда III / пер. Б. Тен. *Шекспір В. Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. С. 3–248.
- Шекспір В. Річард II / пер. В. Струтинський. *Шекспір В. Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1985. Т. 3. С. 82–161.
- Akrigg G. P. V. Shakespeare and the Earl of Southampton. London : Hamish Hamilton, 1968. 296 p.
- Camden W. Camden's Britannia newly translated into English. London, 1695.
URL: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo2/B18452.0001.001?view=toc>.
- Manley L. Literature and Culture in Early Modern London. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 154.
- Norden J. Speculum Britanniae. London, 1593.
URL: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo2/A08306.0001.001?rgn=main;view=toc>.
- Speed J. An epitome of Mr. John Speed's theatre of the empire of Great Britain. London, 1676.
URL: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/a61047.0001.001/1:5?rgn=div1;view=toc>.
- Stow J. A Survey of London. Oxford, 1603. URL: <https://www.british-history.ac.uk/no-series/survey-of-london-stow/1603>.

References:

- Toporov V. M. Peterburgskiy tekst russkoy literatury: izb. trudy. SPb. : Iskusstvo – Spb, 2003. 616 s.
- Shekspir V. Henrykh VI. Chastyna 1 / per. I. Drach. *Shekspir V. Tvory v shesty tomakh*. Kyiv : Dnipro, 1984. Т. 1. S. 44–128.
- Shekspir V. Henrykh VI. Chastyna 2 / per. V. Humeniuk. *Shekspir V. Tvory v shesty tomakh*. Kyiv : Dnipro, 1984. Т. 1. S. 129–222.
- Shekspir V. Henrykh VI. Chastyna 3 / per. V. Humeniuk. *Shekspir V. Shekspir V. Tvory v shesty tomakh*. Kyiv : Dnipro, 1984. Т. 1. S. 223–313.
- Shekspir V. Henrykh VIII / per. M. Hablevych. *Shekspir V. Tvory v shesty tomakh*. Kyiv : Dnipro, 1986. Т. 6. S. 438–538.
- Shekspir V. Zhyttia i smert korolia Richarda III / per. B. Ten. *Shekspir V. Tvory v shesty tomakh*. Kyiv : Dnipro, 1984. Т. 1. S. 3–248.
- Shekspir V. Richard II / per. V. Strutynskoho. *Shekspir V. Tvory v shesty tomakh*. Kyiv : Dnipro, 1985. Т. 3. S. 82–161.
- Akrigg G. P. V. Shakespeare and the Earl of Southampton. London : Hamish Hamilton, 1968. 296 p.
- Camden W. Camden's Britannia newly translated into English. London, 1695.
URL: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo2/B18452.0001.001?view=toc>.
- Manley L. Literature and Culture in Early Modern London. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 154.
- Norden J. Speculum Britanniae. London, 1593.
URL: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo2/A08306.0001.001?rgn=main;view=toc>.
- Speed J. An epitome of Mr. John Speed's theatre of the empire of Great Britain. London, 1676.
URL: <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/a61047.0001.001/1:5?rgn=div1;view=toc>.
- Stow J. A Survey of London. Oxford, 1603. URL: <https://www.british-history.ac.uk/no-series/survey-of-london-stow/1603>.